

РОЗДІЛ Теоретичні засади розвитку вищої мистецької освіти в контексті постнекласичної педагогіки

УДК 37.01:7]:159.923

Олексюк Ольга Миколаївна,
Інститут мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка,
б-р І. Шамо, 18/2, м. Київ, 02154

ORCID iD 0000-0002-7785-1239

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто проблемне поле, пов'язане з формулюванням основних орієнтирів, які впливають на розвиток освітніх професій і реалізацію нових підходів у мистецькій педагогіці. Виокремлено вихідні положення для інноваційних перетворень і позначено оновлювані константи освітньої парадигми. Розкрито авторські підходи до побудови методичних систем у міждисциплінарному дискурсі.

Ключові слова: стратегічні орієнтири, розвиток, мистецька освіта, міждисциплінарний дискурс, духовний потенціал особистості.

Олексюк О.Н.

Стратегические ориентиры развития художественного образования в междисциплинарном дискурсе

В статье рассматривается проблемное поле, связанное с формулировкой главных ориентиров, которые влияют на развитие образовательных профессий и реализацию новых подходов в художественной педагогике. Выделены исходные положения для инновационных преобразований и обозначены обновляемые константы образовательной парадигмы. Раскрыты авторские подходы к построению методических систем в междисциплинарном дискурсе.

Ключевые слова: стратегические ориентиры, развитие, художественное образование, междисциплинарный дискурс, духовный потенциал личности.

Oleksiuk O.M.

Strategic guidelines for development of artistic education in interdisciplinary discourse

The interdisciplinarity of artistic education lies in the versatility of the influence of art on all cognitive processes of man and the ability of artistic-figurative embodiment of any topic and plot that concerns the person — the artist and the recipient.

The origins of interdisciplinarity as a scientific paradigm lie in the theory of communication. The basis of interdisciplinarity lies in the scientific semantics: interdisciplinarity performs a syntactic role, on the one hand, and on the other, contributes to the growth of semantic connections in schemes and transitions between different subject areas. A promising strategic direction is to increase the cultural intensity of all academic disciplines. Simplified-practical use of art as an illustration, «figurative confirmation» of life's phenomena ignores its high purpose.

Practices pay attention to the use of interactive teaching methods: discussion, round table, project method, synectics, inversions, etc. In the implementation of research projects students apply a phenomenological

dialogue/polygon. The use of this method creates conditions for the analysis, reflection and self-assessment of students in the organization of their educational activities. The transition from interdisciplinary integration to lessons to interdisciplinary integration with project forms of learning is a prerequisite for building an innovative model for the development of post-classical artistic education.

Key words: *strategic benchmarks, development, artistic education, interdisciplinary discourse, communicative practices.*

© Олексюк О.М., 2018

Визначення проблеми. Гуманістична модель розвитку особистості орієнтується на постнекласичне світосприйняття, в якому події не обмежуються причинно-наслідковими зв'язками і можуть розглядатися через смислові, синхроністичні, енергетичні та структурні. Відповідно, важлива тенденція в дослідженні розвитку особистості має включати в себе не тільки пізнання закономірного, загального, універсального, повторюваного, а й випадкового, окремого, неповторюваного, індивідуального. Процеси трансформації інтерпретуються як відкриті та самоорганізовані і їм потрібно надати статус фундаментального чинника розвитку особистості. Це означає відмову від примусової каузальності, від розгляду випадковості як зовнішньої перешкоди до досліджуваного процесу, яку потрібно знехтувати.

Нова освітня парадигма передбачає перехід від побудови середньостатистичних схем та універсальних рекомендацій до розуміння того, що будь-який студент може бути успішним за умови забезпечення йому максимального ступеня свободи у виборі індивідуальних когнітивних стратегій та створення високої мотивації до саморозвитку.

Про ці актуальні проблеми мистецької освіти, про стратегічні орієнтири її розвитку йшлося на міжнародній науково-практичній конференції «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття», яка уже четвертий рік поспіль проходить під егідою Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка. На конференції збираються провідні вчені в галузі мистецтва, мистецької педагогіки, наукова еліта Ізраїлю, Молдови, Республіки Польщі та Литви, а також офіційні дипломатичні представники Литовської Республіки в Україні.

У рамках IV Міжнародної науково-практичної конференції (2018 рік) відбулася дискусійна платформа «Міждисциплінарний науковий простір: реалізація інноваційного концепту мистецької освіти», на якій обговорювалися глобальні проблеми мистецтвознавства та мистецької педагогіки. У виступах учасників дискусійної платформи прозвучала ідея необхідності розробити сучасну стратегію розвитку професійної мистецької освіти і художньої культури в Україні. У межах цієї стратегії запропоновано напрями й теоретичні позиції наукових шкіл; розроблено базові критерії їх

реалізації для розвитку вітчизняної мистецької освіти; виявлено закономірності та особливості міждисциплінарної інтеграції як фундаментальної основи розвитку постнекласичної мистецької освіти в контексті парадигмальних змін.

Науково-творча та організаційна діяльність Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка свідчить про зростання його ролі в координації та популяризації наукових досліджень вищих мистецьких навчальних закладів України. Модернізація системи вищої мистецької освіти вимагає розширення зв'язку між освітніми закладами, створення інноваційних технологій навчання в умовах сучасного суспільства, що сприятиме не лише підвищенню якості української вищої школи, а й інтеграції її в європейський освітній простір.

Мета статті — висвітлити стратегічні орієнтири розвитку мистецької освіти в міждисциплінарному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на наявність концепцій та програм розвитку освіти в Україні, одним із актуальних завдань залишаються активізація досліджень у галузі стратегії, прогнозів та критеріальної бази для оцінки стану і спрямованості розвитку освіти. Це спонукає до пошуків стратегічних орієнтирів розвитку мистецької освіти як предмета дослідження.

Значний внесок у розробку стратегічних орієнтирів розвитку мистецької освіти здійснено вітчизняними (Г. Карась, О. Комаровська, Г. Локарева, Г. Ніколаї, О. Олексюк, Г. Падалка, І. Полубоярина, А. Пучков, О. Реброва, Я. Сверлюк, С. Шип та ін.) та зарубіжними вченими (Іонас Кевішас, Ядвіга Укхіла-Зроскі, Малгожата Каньовська, Александра Земан, Войтек Марквіца, Тетяна Комендант та ін.).

Методологія дослідження. Для досягнення мети застосовані наукові методи, які створюють методологічні засади вибраного дослідження, а саме: аналітичні щодо вивчення наукового фонду, індуктивно-дедуктивний та узагальнення у розкритті сутнісних характеристик досліджуваного педагогічного явища, його закономірностей, функціонування та розвитку.

Виклад основного матеріалу. На конференції підкреслювалося, що міждисциплінарність розглядається як організаційний принцип, оскільки йдеться про відповідність організації освітнього

процесу вимогам щодо формування уявлень цілісної картини світу, відповідного світогляду. Витоки міждисциплінарності як наукової парадигми полягають у теорії комунікації (Л. Виготський, З. Фрейд, К. Юнг). В основі міждисциплінарності лежить наукова семантика: міждисциплінарність виконує синтаксичну роль, з одного боку, а з іншого, сприяє нарощуванню семантичних зв'язків у схемах та переходах між різними предметними галузями (М. Епштейн, Г. Тульчинський).

Дискусія на міжнародній конференції торкнулася важливої проблеми, пов'язаної з міждисциплінарною інтеграцією як одним з аспектів природного процесу розвитку знань у мистецтвознавстві. Щоб зрозуміти це явище ґрунтовно, слід урахувати роль дезінтеграції знань у цьому процесі. Інтеграція знань про мистецтво, у тому числі й окремих дисциплін, каузально пов'язана із станом художньої практики, в якій завжди з різною інтенсивністю і спрямованістю здійснюються процеси інтеграції та дезінтеграції видів творчої активності людини.

Будь-який крок сучасної педагогіки мистецтва в аспекті інтеграції знань, що стосуються різних мистецтвознавчих дисциплін, має найміцніші філогенетичні та онтогенетичні основи. Такий крок завжди є природним та ефективним як у сфері всезагального, так і в галузі спеціальної мистецької освіти. Цей крок обґрунтований в різних вікових категоріях суб'єктів освіти: чим вони старші, тим більшого значення у міждисциплінарній інтеграції мистецтвознавчих дисциплін набуває «логос» (у широкому антично-грецькому смислі цього слова).

Учасники конференції підкреслювали необхідність розробки сучасної стратегії розвитку мистецької освіти, одним із напрямів якої є створення концепції педагогіки мистецтва як особливої галузі наукового знання. У межах цієї стратегії необхідно виділити характерні риси, напрями і теоретичні позиції наукових шкіл педагогіки мистецтва, а також розробити базові критерії їх дієвості у розвитку української художньої культури. Необхідно також виявити закономірності, сутність та особливості міждисциплінарності як фундаментальної основи розвитку професійної мистецької освіти і художньої культури.

Поряд з позитивними тенденціями розвитку мистецької освіти підкреслювалася наявність і негативних, серед яких: спрощено-практичне використання мистецтва як засобу виховання особистості, утилітарний підхід до уроків мистецтва, стереотипність професійного мислення вчителів мистецького профілю, клановий концептуалізм, образне кліше, особистісна безликість та безадресність у розумінні сутності творів мистецтва.

Варто особливо відзначити наукові пошуки лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН

України, де науково-дослідна, методична та практична діяльність науковців (Н. Миропольська, О. Комаровська, Л. Масол та ін.) відповідає запитам сучасного українського суспільства щодо виховання духовно багатой, національно свідомої особистості з розвиненою системою позитивних життєвих цінностей, підпорядковується розв'язанню ключових комплексних проблем педагогіки, які відбивають динаміку соціокультурних змін.

Виявлені тенденції розвитку мистецької освіти у міждисциплінарному дискурсі орієнтують вчених на визначення стратегічних підходів, серед яких можна назвати концепцію розвитку духовного потенціалу особистості у сфері музичного мистецтва (О. Олексюк, Г. Локарева, Н. Попович, Я. Сверлюк, М. Ткач та ін.); теорія професійно-педагогічної підготовки вчителів художньої культури (О. Щолокова, О. Шевнюк, Л. Кондрацька та ін.); концепція гуманістичної спрямованості професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва (Г. Падалка, А. Козир, Д. Юник, О. Андрейко, Р. Савченко, Л. Василенко та ін.).

Особливо слід відзначити наукові пошуки вітчизняних учених щодо розвитку вищої мистецької освіти в євроатлантичному університетському просторі. Серед них своєю специфікою вирізняються моделі, пов'язані з використанням різних видів мистецтва (музичного, образотворчого, танцювального) з лікувальною і профілактичною метою.

Методологічні орієнтири арт-терапії лежать на перехресті багатьох наукових галузей. Так, у її концептуальних положеннях конкретизовано універсальні філософські категорії *руху, простору й часу* як основних форм буття матерії. Нашому дослідженню *співзвучна* концепція **втілення**, зокрема, тілесної основи людського досвіду, навчання й мислення.

Проблеми арт-терапії завжди розглядаються на наукових конференціях з музичної ритміки, яку опановують в інститутах Далькроза, відкритих на п'яти континентах. Нині ритміка застосовується у багатьох сферах навчання і виховання, охоплюючи як професійну мистецьку підготовку, так і загальну освіту, аматорський рух та власне арт-терапію.

Наш час характеризується появою та бурхливим розвитком соціального феномену, який можна назвати масовою танцювальністю і який проявляється в підвищенні ролі побутових танців у структурі масової культури. Саме тому хореотерапія є одним із основних напрямів сучасної практичної психології. Для хореотерапевтичної моделі вищої освіти характерно використання танцю, пластики й ритміки з лікувальною і профілактичною метою.

Специфічність застосування танцю в психотерапевтичних цілях, на думку К. Рудестама, полягає

в тому, що під час танцю спонтанно вивільняються почуття у вільному русі та імпровізації (стилізація не має значення) [7, 24]. У танці відбувається катарсичне вивільнення через рух неусвідомлюваних потягів і потреб індивіда, знімаються бар'єри на шляху духовного розвитку особи. Спираючись на ідеї К. Рудестама, ми визначили низку завдань, які повинні були розв'язуватися у процесі танцювальної терапії в груповій формі: підвищення самооцінки шляхом формування позитивного образу власного тіла; встановлення зв'язку почуття з рухом; створення групової єдності — ідентифікація свого «Я» з групою.

Однією із обов'язкових умов, що визначає концептуальну основу міждисциплінарності та адекватно відображає стратегічні орієнтири розвитку мистецької освіти, є створення інноваційної методичної бази з урахуванням традицій та інноваційного досвіду в межах соціокультурного простору. Найскладнішим аспектом цієї проблеми є виявлення та обґрунтування взаємодетермінованих знанневих компонентів суміжних дисциплін.

Упродовж багатьох років у вітчизняній освіті домінувала наукова форма пізнання, витіснялися інші наукові думки та відповідні галузі, що негативно вплинуло на якість освіти на рівні розвитку духовно-світоглядної свідомості та самосвідомості молодшої генерації фахівців. Сьогодні, коли духовно-світоглядна роль науки стає дедалі значущою, процес викладання в університеті передбачає не лише формування знань, а й передавання «духу науки», «традицій науки», «семантики науки». Також до цих понять ми зараховуємо духовні цінності та моральні норми, які характерні як для науки в цілому, так і для окремих галузей. При цьому слід зазначити, що наука — не єдиний шлях пізнання світу, адже якщо студент може здобути знання з навчально-методичної літератури, то носієм традицій завжди є викладач.

Цілісність знань, на думку О. Олексюк, передбачає поєднання природознавства з домінуючою наукою методу у сфері гуманітарної науки, мистецтва, релігії тощо. Природа і соціум — цілісне явище, тому студент має отримати об'єктивні знання про природу, суспільство і роль людини

(особистості) у цьому процесі. Межі нашого втручання у життєві процеси визначаються не лише науково-технічними можливостями, а й уявленням про феномен і сутність людини. Звідси випливає необхідність розгляду проблеми інтеграції духовного потенціалу гуманітарної освіти і природознавства. Успішна реалізація інтеграції духовного потенціалу гуманітарної освіти і природознавства можлива за умов формування у студентів сучасної наукової картини світу на основі базових знань та універсальних навчальних дій цих галузей [4, 6].

Учасники дискусії дійшли спільного висновку щодо необхідності розробки сучасної стратегії розвитку мистецької освіти з урахуванням таких принципів конструювання педагогічної реальності: антропологізму, єдності змістового та процесуального компонентів освіти, адекватності педагогічних цілей засобам їх досягнення, практико орієнтованого педагогічного знання, залежності результатів педагогічних реформ від компетентностей творців та виконавців, педагогічного прогнозування.

Висновки. Результати IV Міжнародної науково-практичної конференції «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття» свідчать про те, що у найближчих планах сучасних українських учених перебуває проектування інноваційної системи мистецької освіти. Стратегія нової моделі мистецької освіти має відповідати вимогам сучасного постнекласичного суспільства: відкритості й демократизму, мультикультурності та толерантності, інноваційності й неперервності, гуманітарності та фундаментальності, діалогічності й суб'єктності. Професійній мистецькій освіті належить розв'язати важливі завдання, серед яких: орієнтація на формування особистості, здатної до культуротворчості. Учасники міжнародної науково-практичної конференції підтримали ідею радикальних змін у методиці навчання — перехід від методик, орієнтованих на освоєння предметних знань, до створення методичних систем, що ґрунтуються на міждисциплінарності як універсальному способі досягнення творчих та особистісних результатів діяльності студентів.

ДЖЕРЕЛА

1. Комаровська О.А. Художньо обдарована особистість: сутність, реалії, розвиток : монографія / Оксана Анатоліївна Комаровська. — Івано-Франківськ : НАІР, 2014. — 412 с.
2. Косяк В. Многоликий ритм / В. Косяк // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / уклад. А.В. Цьось, С.П. Козіброцький. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. — № 1 (1). — С. 63–67.
3. Ніколаї Г.Ю. Теоретико-методологічні орієнтири танцювально-терапевтичних розвідок: європейський контекст [Текст] / Г.Ю. Ніколаї, О. Медведєв // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний університет імені А.С. Макаренка ; редкол.: А.А. Сбруєва, М.А. Бойченко, О.Є. Антонова [та ін.]. — Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2017. — № 8 (72). — С. 23–35.

4. Олексюк О.М. Інтеграція духовного потенціалу мистецької та природничо-наукової освіти у контексті постнекласичної парадигми / О.М. Олексюк // *Духовність особистості в системі мистецької освіти* : зб. пр. наук. шк. д-ра пед. наук, проф. О.М. Олексюк / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. — Вип. 3. — 138 с. — С. 3–10.
5. Пучков А.А. Поэтика античной архитектуры / А.А. Пучков. — Киев : Феникс, 2008. — 992 с.
6. Реброва О.Є. Міждисциплінарні та синтезуючі методичні засоби стимулювання художньо-ментального досвіду майбутніх учителів музики та хореографії [Електронний ресурс] / О.Є. Реброва // *Наука і освіта*. — 2015. — № 2. — С. 101–106. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_2_21
7. Рудестам К. Групповая психотерапия и практика / К. Рудестам ; пер. с англ. — М. : Прогресс, 1990. — 368 с.
8. Сериков В. Педагогическая деятельность и педагогическое образование в инновационном обществе : монография / В. Сериков. — М. : Логос, 2013. — 364 с.
9. Шип С.В. Музыкальное мышление как приблизительные измерения и расчетные операции [Електронний ресурс] / С. Шип // *Докса*. — 2015. — Вып. 2. — С. 258–271. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dokca_2015_2_28
10. Шип С.В. Категория духовной музыки в педагогическом контексте / С.В. Шип // *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття* : мат-ли II Міжнарод. наук.-практ. конф., 14–15 квіт. 2016 р. / МОН України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка та ін. ; за заг ред. Огнев'юка В.О. ; [редкол.: В.О. Огнев'юк, Л.Л. Хоружа, К.Ю. Бацак та ін.]. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. — 752 с. — С. 329–338.
11. Jadwiga Uchyla-Zroski *Wartosci w muzyce. Interpretacja w muzyce jako proces tworczy* / Jadwiga Uchyla-Zroski / Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego. — Katowice, 2013. — 348 p.

REFERENCES

1. Komarowska, O. A. (2014). *Khudozhnio obdarovana osobystist: sutnist, realii, rozvytok* [Artistically Gifted Personality : essence, realities, development] [monohrafiia]. Ivano-Frankivsk: NAIR, 412 p. (in Ukrainian).
2. Kosiak, V. (2008). *Mnogolikii ritm* [Diverssified Rhythm]. *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*. Ukladachi A.V. Tsios, S.P. Kozibrotskiyi. Lutsk: Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainku, 1, 63–67 (in Russian).
3. Nikolai, G., Medvediev, O. (2017). *Teoretyko-metodologichni orientyry tantsiuvalno-terapevtychnykh rozvidok: yevropeyskyi kontekst* [Theoretical and Methodological Guidelines for Dance-therapeutic Intelligence: the European context]. *Pedagogichni nauky: teoriia, istoria, innovatsiini technologii*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka, 8–72, 23–35 (in Ukrainian).
4. Oleksiuk, O. M. (2018). *Integratsia dukhovnoho potentsialu mystetskoï ta pryrodnycho-naukovoï osvity u konteksti postneklasychnoi paradyhmy* [Integration of Spiritual Potential of Artistic and Natural Science Education in the Context of Post-classical Paradigm]. *Kyivskyi un-t im. B. Hrinchenka, Dukhovnist osobystosti v systemi mystetskoï osvity*, 3, 3–10 (in Ukrainian).
5. Puchkov, A. A. (2008). *Poetika antichnoi arkhitektury* [Poetics of Ancient Architecture]. Kiev: Feniks, 992 (in Ukrainian).
6. Rebrova, O. Ye. (2015). *Mizhdystsyplinarni ta syntezuiuchi metodychni zasoby stymuliuvannia khudozhnio-mentalnoho dosvidu maibutnykh uchytyeliv muzyky ta khoreohrafiï* [Interdisciplinary and Synthesizing Methods of Stimulating Artistic and Mental Experience of Future Music and Choreography Teachers]. *Nauka i osvita*, 2, 101–106 (in Ukrainian). http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_2_21
7. Rudestam, K. (1990). *Gruppovaia psikhoterapiia i praktika* [Group Psychotherapy and Practice]. M.: Progress, 368 (per. s angl.).
8. Sierikov, V. (2013). *Pedagogichekaia deiatelnost i pedagogicheskoie obrasovanie v innovatsionnom obshchestve* [Pedagogical Activity and Pedagogical Education in Innovative Society] [monografiia]. Logos, 364 (in Russian).
9. Shyp, S. V. (2015). *Muzykalnoie myshleniie kak priblizitelnyie izmereniia i raschetnyie operatsii* [Musical Thinking as Approximate Measurements and Calculations] [Electronic resource]. *Doksa*, 2, 258–271 (in Russian). http://nbuv.gov.ua/UJRN/dokca_2015_2_28
10. Shyp, S. V. (2016). *Kategoria dukhovnoi muzyky v pedagogicheskom kontekste* [The Category of Spiritual Music in Pedagogical Context]. *Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura: vyklyky XXI stolittia: mater. II Mizhnarod. nauk.-prakt. konf.*, 14-15 kvit. 2016 r. MON Ukrainy, Kyiv, un-t im. B. Hrinchenka ta in., K.: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka., 329–338 (in Russian).
11. Uchyla-Zroski, Jadwiga (2013). *Wartosci w muzyce. Interpretacja w muzyce jako proces tworczy* [Values in Music: Interpretation of Music as Creative Process]. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, 348 (in Polish).